

שיעורי הרב דקהילתנו הק'
הגאון רבי בצלאל וקסלשטיין שליט"א

פרשת יתרו, שנה ב'

גליון לב

מלאכת החשבה

יסודות האמונה

מצות האמונה

הדיברה הראשונה בעשרת הדיברות היא "אנכי ה' אלקיך", הרמב"ם ב'ספר המצוות' (מצוה א) מונה מצות אמונה למצות עשה בין התרי"ג מצוות, ואילו בעל 'הלכות גדולות' אינו מונה מצוה זו בין התרי"ג מצוות.

ומבאר רמב"ן (שם) סברתו ע"פ דברי המכילתא (בפרשתנו תחילת פרשה ו) "אנכי ולא יהיה - משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזירות [שיהיה להם קשר עם המלך], אמר להם, כשתקבלו את מלכותי אגזור עליכם", נמצא שבתחילה צריך להאמין ולקבל עול מלכות שמים וזה אינו בכלל התרי"ג מצוות, שרק אחרי שמקבלים את מלכות ה' אפשר לקיים המצוות שהן גזירות של מלך מלכי המלכים.

בתחילת 'ספר הזכרונות' להרה"ק רבי צדוק הכהן זי"ע הקשה קושיא גדולה, מה שייך לצוות על האמונה כשהלה אינו מאמין שיש מצווה, דרך המאמין בה יכול לקבל ממנו מצוות, אבל מי שאינו מאמין ח"ו שיש כאן מצווה איך אפשר לצוותו על האמונה.

ואפשר לתרץ בתלמודא אנפין, חדא דלא איירי הכא באפיקורוס, דלדידיה באמת אי אפשר לצוות, רק איירי במאמין בה, ועליו יש מצוה של אמונה לחשוב על השי"ת וכל רגע שחושב על השי"ת מקיים מצוה, וכמו שכתב הביה"ל (סימן אד"ה הוא) בשם 'ספר החינוך', שבכלל מצות אמונה לזכור בכל רגע מהקב"ה.

עוד נראה לתרץ, שהמעין בדברי הרמב"ם (בתחילת הלכות יסודי התורה) והסמ"ג והסמ"ק (מצוה א) יראה, שרוב י"ג עיקרי האמונה כלולים במצות "אנכי", ולפי"ז מיושב שפיר, דהכא מדברים אל המאמין בהקב"ה, אך יש עליו ציווי נוסף להאמין בכל עיקרי האמונה. אי נמי יש לומר, דכתב ה'חובות הלבבות' (הקדמה לשער הבטחון) שיש הרבה אנשים שאורחותיהם סותרים דיבוריהם, שהמה אומרים בכל יום פעמים באהבה "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", אך לאידך גיסא מרבים בעשיית השתדלות לפרנסתם, ובה מוכיחים שאינם מאמינים כ"כ בהשי"ת, וזו מצות אמונה, שגם המעשים יהיו באופן שמאמין בהקב"ה.

וה'חזון איש' זצ"ל ב'אמונה ובטחון' (פ"ב סק"ב) מפרש ביסוד זה החילוק בין אמונה לבטחון, ד'אמונה' היא הידיעה והחכמה, ו'בטחון' היא המעשה, שיהיו הנהגותיו ואורחות חייו ע"פ הידיעה והאמונה שיש מנהיג לבריאה.

גדרי האמונה

הרמב"ם ב'פירוש המשניות' (סנהדרין סוף פרק חלק) מונה י"ג עיקרי האמונה [ותמצית דבריו נדפס בסידורים אחרי תפילת שחרית], ומסיים "וכאשר יאמין האדם אלה היסודות כולם, ונתברר בה אמונתו בה, הוא נכנס בכלל ישראל, ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה השי"ת איש לחבירו מן האהבה והאחזה, ואפילו עשה מה שיכול מן העבירות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע הוא נענש כפי חטאיו, אבל יש לו חלק לעוה"ב והוא מפותעי ישראל.

וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר, ונקרא צדוקי ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, ומצוה לשונאו" [דין זה לא שייך בזמננו, כמש"כ החזו"א (יו"ד סימן מב ס"ק טז ד"ה ונראה) שאסור להזיקם ולצערם, וכתב עוד (ס"ק כח) שצריך גם לאהוב אותם].

והקשה ה'חתם סופר' (יו"ד סימן שנו) על דבריו, מאי שנא עניני אמונה אלו משאר כל המצוות, שהרי גם הכופר במצוות תפילין הרי הוא בכלל אפיקורוס וקוצץ בנטיעות, וכן בשאר כל המצוות, א"כ מדוע מנה הרמב"ם דוקא מצות אמונה שהכופר בה יוצא מקהל ה'.

והגרי"ז מבריסק זצ"ל כתב בקובץ 'שערי תורה' בשם אביו הגר"ח זצ"ל, דהן אמת שהכופר בתפילין דינו כאפיקורוס, אך מי שאינו יודע מהי מצות תפילין הרי הוא עם הארץ ולא אפיקורוס, אבל מי שאינו יודע י"ג עיקרים אלו אינו כע"ה אלא אפיקורוס, דהוה ליה לדעת [ומ"מ לא איירי בתינוקות שנשבו בימינו שחינו אותם לפריקת עול תורה, שעליהם האריך החזו"א (יו"ד סימן א סק"ו) שאין דינם כאפיקורוסים], ולכן יש חובה לכל אחד ללמוד י"ג עיקרי האמונה ולהשריש הדברים בלבו.

אין ממוצע בין ה' לאדם

עיקר גדול באמונה מביא רבי צדוק (שם אות ב) שכל המאמין בכח נפרד מהקב"ה הרי זה בכלל ע"ז, לא מיבעיא שהחושב שהעולם מתנהג מעצמו הרי זה בכלל ע"ז, אלא אף הטועה שיש ממוצע בין ה' לבין בשר ודם הרי זה ע"ז, בין אם חושב שיש מלאך שהוא ממוצע, או שחושב שיש צדיק הממוצע, תרואיהו בכלל ע"ז נינהו.

ומה שמצינו בכמה מקומות בחז"ל (מו"ק טז: ועוד) שהצדיק מושל בהקב"ה, וצדיק גזור והקב"ה מקיים, אין הכוונה שהם מושלים בה' ח"ו אלא שרצון הקב"ה לעשות רצון הצדיק.

וכדאי להעתיק לשונו הזהב "אל יטעה האדם ח"ו לחשוב שהוא כח נפרד בפני עצמו, שזה עבודה זרה גמורה בדרך העובדים לאדם, אבל

^א לדבריו יובנו דברי התנא (אבות פ"ג משנה יז) "כל שחכמתו מרובה ממעשיו, למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מעטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר (ירמיה ו, ז) 'והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב', אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו, למה הוא דומה, לאילן שענפיו מעטין ושרשיו מרובין וכו'", וקשה, שהנביא אמר פסוק זה על מי שאינו מאמין בבורא כל עולמים, כדכתיב ברישא דקרא (פסוק ה) "כה אמר ה' ארור הגבר אשר יבטח באדם, ושם בשר זרועו, ומן ה' יסור לבו", וכן בסיפא (פסוק ז) "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו", ואיך מפרשו המשנה על מי שמעשיו מרובין מחכמתו, אך לדברי החזו"א היינו הך, דחכמתו היינו האמונה והיא מרובה ממעשיו, כלומר שאינו מתנהג כפי מה שמאמין, ובכחאי גוונא יבא רוח שיעקרנו על פניו.

^ב ומה שנראה מכמה פיוטים שהמלאכים הם מכניסים תפלותיהם של ישראל לפני כסא הכבוד, כנוסח התפלה "מכניסי רחמים" וכדומה, כבר האריכו האחרונים לבאר ענין זה (עיי' מהר"ל 'נתיבות עולם' נתיב העבודה פרק יב, ובשו"ת חת"ס סימן קסו), אך זה ברור, שהמלאכים אינם ממוצע בין הבורא כל עולמים לבני ישראל, וכל יהודי צריך להתפלל אל ה' בלא שום ממוצע, ורק בידו להטיב ולהרע.

ידע שאין עוד מלבדו, וה' יתברך רוצה את יראיו המיחלים לחסדו ועושה רצונם ומחשיבם ביותר".

דברי תורה קיימים

מיסודות האמונה להאמין, שזאת התורה לא תהא מוחלפת, ואף אחד אפילו נביא אינו יכול לשנות דבר מן התורה [ורק בהוראת שעה יכול לשנות, כמו אליהו בהר הכרמל], וכה כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ח הלכות א-ג) "משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי, שאפשר שיעשה האות בלש וכשוף, אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן, צמאו בקע להן את האבן, כפרו בו עדת קרח בלעה אותן הארץ, וכן שאר כל האותות, ובמה האמינו בו, במעמד הר סיני, שעיינו ראו ולא זר ואזינו שמעו ולא אחר האש והקולות והלפידים, והוא נגש אל הערפל והקול מדבר אלי, ואנו שומעים, משה משה לך אמור להן כך וכך, וכן הוא אמר, פנים בפנים דבר ה' עמכם".

ולכן מי שמשנה דבר מן התורה גם אם יעשה מופתים גדולים עד לשמים, לא נאמין לו, כיון שראינו את משה מדבר עם הקב"ה, ונאמר לו שזאת התורה לא תהא מוחלפת, ולא בשמים הוא, וכמו שהאריכו בגמרא (ב"מ נט:): שאין סומכים על הבת קול ועל ניסים ואותות בדיני התורה, כי כבר נתנה תורה בהר סיני.

ובזה מפרש הרמב"ם מאי דכתיב (שמות ג, יב) "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה", דקאי על נבואת משה רבינו, ואין ידעו ישראל שנבואתו אמת, על ידי "תעבדון את האלקים על ההר הזה", ויראו את הקב"ה מדבר עמו פנים אל פנים, ושכינה מדברת מתוך גרונו.

מומר לשבת וליו"כ וליו"ט

פסק המחבר (יו"ד סימן ב ס"ד) דמומר לשבת בפרהסיא הרי הוא אפיקורוס לכל התורה כולה, ובדרכי תשובה (ס"ק ע) מאריך מראשונים ואחרונים אם מומר ליו"כ וליו"ט בפרהסיא הוה ג"כ אפיקורוס לכל התורה כולה אם לאו, ולפלא שנעלם ממנו דברי הרמב"ם (הביאו הבית יוסף אבהו"ז סימן קכג) דיו"כ דינו כשבת, ורק במומר ליו"ט אינו מומר לכל התורה כולה.

ונראה הטעם בזה, דשבת היא זכר שהקב"ה ברא את העולם בששת ימי בראשית, ולכן הכופר בשבת כופר בכל מעשה בראשית, ויש בזה פגם באמונה ה', ואילו יו"ט אינו אלא זכר ליציאת מצרים, וא"כ אין כאן חסרון ביסוד האמונה, אך לפי זה היה נראה דגם ביו"כ לא יהא מומר, וצ"ל דכיון דיוה"כ פאיקרי "שבת שבתון" על כן דמי לשבת.

תקנה נגד התורה

כשהקימו הציונים את מדינת ישראל קבעו בחוקיהם שהבן והבת יורשים שווה בשוה, וזה נגד התורה, ולכן היו כמה רבנים שרצו להוסיף תנאי בכתובה שהנשואין יהיו על דעת כן שירשו בשוה, אמנם החזו"א (שו"ת סימן רעז) יצא נגדם בחרב וחרנית [הגם שממליצים לאנשים לחלק נכסיהם שווה בשוה כדי שלא לגרום קנאה ושנאה בין הצאצאים, הני מילי לכל יחיד בנפרד, אך סבר החזו"א שאינו ראוי לתקן תקנה לעשות כן לכלל

הציבור, דאסור לעשות תקנה כזו שהיא נגד מצות התורה], וכתב בלשונו הזהב "בהיות שהכפירה והמינות בעקבתא דמשיחא הומוות בראש כל חוצות, ומרבים להפיץ עיתונים בכל יום במאמרים לוקחי לב להסיר את העם מאמונה ביו"ג עיקרים, ולטעות בלבם שאין עולם אלא אחד, ושהעולם אין לו יוצר ושואין עם ישראל גוי אחד, ושואין תורה מן השמים, וכל מעללי איש ותחבולותיו מבקר ועד ערב לפי רוח הכפירה יהלכו, ולתמהונו נאטמו הלבבות ותחת תקיפות הדעת ואמין הרוח לעמוד כצור נצב, באמונה כי המשפט לאלקים הוא, וכן קבלנו מפי הגבורה רבון כל המעשים אדון כל הארץ, ימצאו אלו שדעתם שפלה ויבקשו תחבולות להשתחות לכפירה, ולהשאיר את החשבון משפט בארון הספרים, אבל למעשה להתנהג ככל הגוים".

העמידן על אחת

מפורסמים דברי הגמרא בשילהי מסכת מכות (דף כד.) "בא חבקוק והעמידן [את כל התורה כולה] על אחת, שנאמר וצדיק באמונתו יחיה", ובודאי אין הכוונה שאין צריך לקיים כל התרי"ג מצוות כי אם האמונה, רק שקשה לקים את כל המצוות בשלימות הכונה, וכשמקיים מצוות האמונה בשלימות כמקיים כל התורה, וכן כתב הריטב"א (שם) שהמקיים מצוות אמונה כמקיים כל התורה כולה. ובמאירי (שם) כתב, שלכל המצוות יש מטרה, והיא להוסיף אהבה יראה ודביקות בבורא כל עולמים, וזה אמר חבקוק הנביא, שהעמיד כל המצוות על אחת, לומר שתכלית כל המצוות הן להוסיף האמונה בה'.

וזה שאמר התנא (אבות פ"ב מ"ב) "וכל מעשיך יהיו לשם שמים", שכל המצוות יהיו מטרתן להגיע לקרבת אלקים, וכמו שכתב הרמב"ן עה"ת (סו"פ בא) כיוצא בזה, דכל המטרה של בריאת העולם ומטרת כל המצוות להכניס האמונה בבורא יתב"ש.

יהא רעוא שנוכה להתחזק באמונה ואז יהיה לנו השראת השכינה, כמו ששינו (אבות פ"ד מ"א) "העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד", וביאר הרה"ק רבי צדוק הכהן זי"ע בספרו 'צדקת הצדיק' (אות מה) שהמקיים אחת ממצוות ה' שניתן ע"י שליח משה רבינו קונה לו פרקליט, ואילו על מצוות אמונה ששמענו מהקב"ה בעצמו "אנכי ה' אלקיך", מכניס את הקב"ה בעצמו בתוכו. יעזור השי"ת שנוכה לאמונה מתוך שמחה ובטוב לבב, וממילא נוכה לכל ההשפעות הטובות.

בגליון שבוע הבא בע"ה בירור יסודות בקריאת פרשת שקלים ובריבוי שמחה בחודש אדר

² ברש"י עה"ת נדחק מאד בפירוש פסוק זה, ומביא שני פירושים על זה, חדא "השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה" לא שלך היא כי אם משלי, כי אהיה עמך, וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי, וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואנינו אוכל, כך תלך בשליחותי ואנין ניוזק, וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים", ולפי"ז הפסוק מתחלק לשנים וזה קושי במובן הפשט [ולכן מביא פירוש אחר, וכך דרכו של רש"י בכל מקום שיש קושי מסוים בפירוש הראשון לפי פשוטו שמביא עוד פירוש נוסף], "דבר אחר, כי אהיה עמך, וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך, שכשתוצאים ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו, והיא הזכות העומדת לישראל", אך גם על זה קשה, דא"כ היה ליה למימר, שיציאת מצרים יהיה הסימן ולא מתן תורה [ואכן רש"י הרגיש בהערה זו, ולכן מציין שיש דוגמא לזה בנ"ך עיי"ש], אבל לדברי הרמב"ם מתפרש כפשטה, דאיירי בדבר אחד, והאות היא במתן תורה על נבואתו של משה רבינו.